

## جرمزایی اقتصادی در بستر مقررات و رویه‌های اداری و انعکاس آن در سازمان‌های هنری

### چکیده

جرمزایی به معنای سوق دادن اشخاص به سوی ارتکاب جرم در اثر وجود عواملی است. این عوامل برخی درونی بوده و به شخص مرتکب مرتبط هستند و برخی دیگری بیرونی بوده و ناشی از محیط اجتماعی و جغرافیایی هستند. البته به‌طور معمول فقط یک عامل به‌تنهایی در ارتکاب جرم مؤثر نیست و جرم حاصل اجتماع چندین عامل است. در ارتکاب جرایم اقتصادی نیز عوامل متعددی دخیل بوده و هستند و یکی از این عوامل، برخی از مقررات و رویه‌های اداری هستند که برخلاف توجیهاتی که در زمان تصویب و برقراری آن‌ها وجود داشته است، در عمل منجر به جرمزایی می‌گردند. در تحلیل مقررات و رویه‌های اداری مشخص گردید که مقررات و رویه‌های اداری تبعیض‌آمیز، حاوی تفویض اختیار گسترده، موجد انحصار و مربوط به واگذاری‌ها از جمله مقررات و رویه‌های جرمزایی هستند که اصلاح جدی آن‌ها از ضروریات جامعه امروزی است. بخش مهمی از جرایم اقتصادی در بستر چنین مقررات و رویه‌های شکل گرفته و پرورش یافته و امکان ارتکاب یافته‌اند. اصلاح این دسته از مقررات و رویه‌های اداری به‌طور حتم در کاهش جرایم اقتصادی می‌تواند بسیار مؤثر باشد. فرایند تبعیض‌ها در ساختار اداری در برخی سازمان‌های هنری نیز دیده می‌شود که در نوع خود می‌تواند در جرمزایی نقش داشته باشد.

### اهداف پژوهش:

۱. بررسی برخی از مقررات و رویه‌های اداری در جرمزایی اقتصادی.
۲. بررسی اهمیت نقش سازمان‌های هنری در مقابله با جرمزایی.

### سؤالات پژوهش:

۱. مقررات و رویه‌های اداری چگونه می‌توانند در جرمزایی اقتصادی مؤثر باشند؟
۲. سازمان‌های هنری چه نقشی می‌توانند در مواجهه با جرم داشته باشند؟

**کلیدواژه‌ها:** جرمزایی، جرایم اقتصادی، مقررات اداری، رویه‌های اداری، فساد.

## مقدمه

جرمانگاری، عبارت از وضع جرم و اتصاف یک فعل یا ترک فعل به وصف مجرمانه از سوی قانون‌گذار که قبلاً انجام یا ترک آن مباح و جایز بوده است (دهقان و محقق داماد، ۱۳۸۸: ۷۳۹). به تعبیر ساده‌تر، جرم‌انگاری عبارت از «اتصاف عمل به وصف جزایی در قالب قانون جزایی است» (فلاحی، ۱۳۹۳: ۴). با این تعریف، باید جرم را در بین قوانین جزایی پیدا نمود. البته دخالت حقوق کیفری باید محدود به موارد ضروری باشد؛ این محدودیت در دخالت، در مقابل افراط در جرم‌انگاری و فرارفتن از حد ضروری جرم‌انگاری مطرح است و «گسترده‌شدن حوزه حقوق کیفری و بزرگ‌شدن دامنه آن، به دو دلیل بوده است؛ یا اینکه افراط در جرم‌انگاری صورت گرفته است و یا گاه، جرم‌انگاری به صورت اشتباه بوده است» (Shiner, ۲۰۰۶, ۲). در هر دو حالت، حقوق کیفری در اموری دخالت کرده است که نباید وارد می‌شد؛ همچنین «حقوق کیفری در مواردی از اصول و مبانی خود انحراف یافته است یا در آن، این انحراف ایجاد شده است و در مواردی به کار برده شده است که ارزش‌های مبنایی حقوق کیفری را نقض کرده است؛ این امر، منحرف کردن حقوق کیفری است و موجب مجازات‌شدن افراد بی‌گناه می‌شود. گاه در مواردی لازم نبوده است از ضمانت اجرای کیفری استفاده شود و سایر ابزارها نیز می‌توانستند این کارکرد را داشته باشند، در این حالت، حقوق کیفری گمراه<sup>۱</sup> شده است و این، سبب بی‌خاصیت شدن حقوق کیفری و موجب بی‌کیفری خواهد شد» (Duff, ۲۰۲۱, ۵).

حقوق کیفری اصولاً نباید دامنه‌ای گسترده‌ای داشته باشد، فارغ از این که آیا در جرم‌انگاری افراط شده باشد یا خیر (Tadors, ۲۰۰۹, ۱). اما در هر صورت در یک نظام حقوق کیفری چه جرم‌انگاری به صورت اصولی صورت گرفته باشد و اصل ضرورت در آن رعایت شده باشد و چه رعایت نشده باشد، ما شاهد تعداد مشخصی از رفتارها به صورت فعل و ترک فعل هستیم که جرم تلقی شده‌اند و قانون برای آن‌ها مجازات در نظر گرفته است. این فعل و ترک فعل‌های مقرر در قانون به صورت بالقوه هستند و تا زمانی که ارتکاب نیافته‌اند، جرمی محقق نمی‌شود. جرم‌زایی به معنای «سوق دادن اشخاص به سوی ارتکاب جرم در اثر وجود عواملی است». این عوامل بسیار متعدد و متنوع هستند و یکی از این عوامل می‌تواند مقررات و رویه‌های اداری باشند. یکی از عوامل به وجود آمدن فساد اقتصادی وجود بسترهای قانونی، مقررات پیچیده و قوانین مبهم است (نیک‌فر و کریمی، ۱۳۹۵: ۵).

مقررات و رویه‌های اداری که برای ساماندهی امور و حتی به تعبیری برای پیشگیری از جرم طراحی شده‌اند، در نقش متفاوتی ظاهر شده و به عنوان «یک عامل جرم‌زا» ایفای نقش می‌کنند. مقررات و رویه‌های اداری نادرست می‌توانند عامل جرم‌زای تمامی جرائم از انواع مختلف باشند، لیکن نقش این مقررات و رویه‌ها در ارتکاب جرائم اقتصادی، مالی و مرتبط با فساد اداری بسیار بیشتر است. متأسفانه ایران یک از فسادپذیرترین کشورهای جهان بر مبنای آمار رسمی داخلی و خارجی و همچنین شواهد غیرقابل‌انکار است. البته این محض امروزی جامعه ایران نیست و دارای سابقه تاریخی از همان زمان ایجاد تشکیلات مدرن اداری در ایران است. رئیس‌جمهور وقت در رقابت انتخاباتی سال ۱۳۹۹، مبارزه با فساد اداری را از جمله اولویتهای اساسی برنامه‌های خود اعلام کرد. همچنین در تازه‌ترین آمار که توسط سازمان بین‌المللی شفافیت برای سال ۲۰۲۰ در مورد میزان شیوع فساد در کشورها انتشار یافته، رتبه‌ی فساد ایران در جایگاه ۱۴۹ در میان ۱۸۰ کشور جهان ارزیابی شد و نمره ۲۵ از ۱۰۰ را دریافت نموده است.<sup>۲</sup> در حالی که شاید کم‌ترین کشوری در دنیا پیدا شود که به‌مانند ایران در ارتباط با مبارزه علیه فساد اداری سخن رانده شده است و طرح‌ها

<sup>۱</sup> Subverting.

<sup>۲</sup> <https://www.transparency.org/en/countries/iran>: ۱۲/۰۳/۲۰۲۱

و برنامه‌های مختلف را تعریف و عملیاتی نموده است؛ در نتیجه، ضروری است تا اهتمام جدی نسبت به این مسئله صورت پذیرد. ایجاد مجتمع ویژه رسیدگی به جرائم اقتصادی<sup>۳</sup> و اخبار حاکی از رسیدگی به جرائم مذکور در رسانه‌های عمومی و تحلیل جرائم ارتكابی نشان می‌دهد که بخش مهمی از این جرائم در بستر قوانین و مقررات و رویه‌های نادرست اداری صورت گرفته است؛ اگر این بستر فراهم نبود، بخش مهمی از این جرائم ارتكاب نمی‌یافت و یا حداقل اینکه در سطح نازل‌تری ارتكاب یافته و در همان مراحل اولیه کشف و منجر به تعقیب می‌گردید. از طرف دیگر، نظام اداری ایران یک نظام به نهایت گسترده و عریض و طویل است که حجم مقررات و رویه‌های موجود در آن نیز بسیار زیاد است. این مقاله درصدد آن است تا با روش توصیفی و تحلیلی ضمن شناخت مقررات و رویه‌های اداری که در حوزه جرائم اقتصادی جرم‌زا هستند، راهکارهایی را در جهت حذف یا اصلاح این مقررات و رویه‌ها، ارائه دهد. بدین منظور این نوشتار از یک مقدمه و چهار قسمت تشکیل شده است. در قسمت اول تعاریف و مفاهیم آمده است. در قسمت دوم به بررسی مقررات و رویه‌های اداری تبعیض‌آمیز، قسمت سوم مقررات و رویه‌های حاوی تفویض اختیار گسترده، قسمت چهارم مقررات و رویه‌های موجد انحصار و قسمت پنجم مقررات و رویه‌های مرتبط با واگذاری‌ها پرداخته شده و در نهایت به اهمیت سازمان‌های هنری در مواجهه با جرم‌زایی پرداخته خواهد شد.

### نتیجه‌گیری

مقررات و رویه‌های اداری برای تمشیت امور وضع گردیده و به‌وجود آمده‌اند، لیکن در برخی از موارد و برخلاف پیش‌بینی‌های اولیه، این مقررات و رویه‌ها به یک عامل جرم‌زا تبدیل می‌شوند. نظام اداری ایران و ساختار آن نیز به نحوی است که مقررات و رویه‌های اداری نقش مهمی را در آن ایفا می‌کنند. در موارد عمده‌ای، این مقررات و رویه‌ها خود به‌عنوان یک عامل جرم‌زای بیرونی عمل نموده و راه را برای مرتکبین جرائم بازمی‌نماید. نقش این مقررات و رویه‌ها در جرائم اقتصادی، ویژه و تعیین‌کننده است. امروزه بخش مهمی از جرائم اقتصادی ارتكابی در ایران، محصول مقررات و رویه‌های اداری نادرست است. در این بین، اصلاح و تغییر مقررات و رویه‌های تبعیض‌آمیز در نظام اداری ایران، اصلاح مقررات مربوط به تفویض اختیار در نظام اداری ایران به‌منظور ضابطه‌مند کردن تفویض اختیار، اصلاح مقررات و قوانین ایجادکننده انحصار و همچنین از بین بردن رویه‌های نانوشته انحصار در نظام حقوقی ایران و در نهایت اصلاح قوانین و مقررات مربوط به واگذاری‌ها، اعم از خصوصی‌سازی و یا سایر موارد واگذاری، لازم و ضروری است. پیشنهاد اعطاء یا اعطای امتیازی غیرقانونی به یک مقام عمومی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم (تقاضای آن از سوی مقام اداری)، برای خودش یا برای فرد یا نهادی دیگر، به‌قصد واداشتن آن مقام به انجام‌دادن یا خودداری از انجام‌دادن عملی که در جهت وظایف رسمی وی است و از معضلات جامعه امروزی ایران است، در سایه اصلاح مقررات و رویه‌های اداری تبعیض‌آمیز، انحصاری و فاسد و جایگزینی آن با مقررات و رویه‌های شفاف از بین خواهد رفت. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد عملکرد مناسب سازمان‌های هنری در شناسایی استعدادها، ارائه فرصت‌ها نقش مهمی در مقابله با جرم‌زایی دارد.

---

<sup>۳</sup> دستورالعمل تشکیل مجتمع تخصصی ویژه رسیدگی به جرائم اقتصادی تهران، شماره ۱۰۰/۵۸۱۴۳/۹۰۰۰ مورخه: ۱۹/۵/۱۳۹۸

## منابع و مأخذ:

- ابن منظور، محمد بن مكرم. (۲۰۰۰). لسان العرب، جلد ۳، بيروت: دار صادر.
- اردبیلی، محمد علی. (۱۳۹۵). حقوق جزای عمومی. چاپ چهلّم، تهران: میزان.
- اکبرنژاد، مهدی؛ یعقوبی، مینا؛ غلامی، فرزاد. (۱۳۹۳). «بررسی فساد اداری از دیدگاه قرآن و احادیث». مدیریت اسلامی، شماره ۷، ۱۹۵-۱۶۷.
- پاک‌باز، سیامک. (۱۳۹۴). سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط در حقوق رقابت. تهران: میزان.
- پسران قادر، مجید؛ بابارضا، فرحناز. (۱۳۹۲). «مدل تلفیقی توانمندسازی منابع انسانی برای مقابله با فساد اداری». اسلام و مدیریت، شماره ۴، ۸۰-۴۳.
- حسنوند، محسن. (۱۳۸۵). حقوق عمومی، اقتصادی: انحصارات دولتی در ایران». مجله راهبرد، شماره ۵۰، ۶۱-۳۱.
- حسینی، جعفر؛ مهرا، نسرین. (۱۳۹۴). «نقدی بر مفهوم جرم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲». مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره دوم، شماره ۲ و ۳، ۶۹-۴۵.
- خداداد حسینی، سید حمید؛ فرهادی‌نژاد، محسن. (۱۳۸۰). «بررسی فساد اداری و روش‌های کنترل آن». مدرس علوم انسانی، شماره ۸۱، ۵۳-۳۷.
- خضری، محمد. (۱۳۸۴). «تحلیل نهادی فساد اداری». علوم سیاسی، مطالعات راهبردی، شماره ۲۹، ۵۳۰-۵۱۳.
- داد خایی، لیلا. (۱۳۸۹). «مفهوم جرم اقتصادی، مفهوم جرم اقتصادی و تحویل آن». تعالی حقوق، شماره ۶، ۴۵.
- دهقان، حمید و محقق داماد، سید مصطفی. (۱۳۸۸). «جرم». در دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، جلد ۱۷، مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- رایبیز، استیفن پی. (۱۳۸۶). رفتار سازمانی؛ مفاهیم، نظریه‌ها، کاربردها. جلد یکم، ترجمه: علی پارسیان و سید محمد اعرابی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ربیعی، علی؛ آصف، هاجر. (۱۳۹۱). «نقش فرهنگ سازمانی در پیشگیری از بروز فساد اداری». فصلنامه مدیریت دولتی دانشگاه تهران، دوره ۴، شماره ۱۰، ۵۸-۴۵.
- رهبری، ابراهیم. (۱۳۹۴). «جایگاه و اعتبار رقابتی توافق عدم رقابت: مطالعه تطبیقی در حقوق آمریکا، اتحادیه اروپا و ایران». مطالعات حقوقی، دوره هفتم، شماره ۴، ۱۱۶-۸۹.
- زاهدی، شمس‌السادات. (۱۳۹۲). «نگرشی بر فساد و آثار آن». دانش مدیریت، دوره اول، شماره ۲.
- ضامنی، داود و همکاران. (۱۴۰۰). «عارضه یابی مدیریت استعداد در حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی: یک مطالعه پدیدارشناسی». پژوهش‌های مدیریت عمومی، دوره ۱۴، شماره ۵۳، ۱۹۷-۱۷.
- طالقانی، محمد. (۱۳۸۲). «فساد اداری و راه‌های مبارزه با آن، تعاون و کشاورزی». شماره ۴۱۰، ۷۹-۷۶.

طریحی، فخرالدین بن محمد. (۱۳۹۳). مجمع‌البحرین، فارسی. مترجم: گروه حدیث مؤسسه علمی تحقیقی مکتب نرجس، حوا کیمیاقلم، عذرا مرادی، مائده رضایی؛ ویراستار و مدیر گروه ترجمه مائده رضایی، ج ۷، مشهد: مهر طاهر. عباس‌زادگان، محمد. (۱۳۸۹). فساد اداری، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، شهرداری تهران: ستاد ارتقاء سلامت اداری و مقابله با فساد.

عظیمی، حسین، عطا فر، علی، شائمی بزرگی، علی. (۱۳۹۰). «بررسی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل مدیریتی و سازمانی بر فساد اداری مالی (مطالعه موردی: سازمان‌های دولتی مراکز استان‌های اصفهان و زنجان)». مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره نهم، شماره ۲، ۸۲-۶۱.

فلاحی، احمد. (۱۳۹۳). اصل ضرورت در جرم‌انگاری. تهران: نشر دادگستر.

فرهنگ حقوقی آکسفورد. (۱۳۸۳). تهران: نشر میزان.

قادری، مهدی. (۱۳۸۸). «ادیان، مذاهب و عرفان». مجله معرفت، شماره ۱۳۸.

قضاوی، حسین. (۱۳۸۱). «فساد اداری و راه‌کارهای مواجهه با آن، اقتصاد». مجله اقتصادی، شماره ۸، ۱.

قوچانی، محمود. (۱۳۷۴). «فرمان حکومتی پیرامون مدیریت - شرح عهدنامه حضرت امیرالمؤمنین (ع) به مالک اشتر، تهران: انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.

کی‌نیا، مهدی. (۱۳۸۶). مبانی جرم‌شناسی. جلد اول و دوم، چاپ هشتم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

کریمیان، احمد رضا و فروغی نسب، رجب‌علی. (۱۳۸۱). «تفویض اختیار در سازمان مزایا، معایب، موانع و محدودیت‌ها». توسعه مدیریت، شماره ۳۸، ۴۶-۴۹.

مشهدی، علی؛ جلیلی مراد، آیت‌اله. (۱۳۹۸). «معیارهای نظارت قضایی بر صلاحیت‌های اختیاری مقامات اداری در حقوق ایران، فرانسه و آلمان». فصلنامه حقوق اداری، شماره ۱۸، ۲۵۱-۲۱۹.

متحدیان، رحیم. (۱۳۹۰). ارتقای سلامت اداری و مبارزه با فساد. تهران: شرکت فرآزما پردازش،

مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه. (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی نقش قوه قضائیه در سرمایه‌گذاری رقابت و خصوصی‌سازی. تهران: انتشارات جنگل.

نیک‌فر، سینا؛ کریمی، قوام. (۱۳۹۵). «بررسی راهکارها و روش‌های نوین حقوقی مبارزه با فساد مالی در بانک‌ها». مقالات کنفرانس علوم اجتماعی و حقوق در هزاره سوم، جهاد دانشگاهی.

ویژه، محمدرضا. (۱۳۸۸). «اصل قانونمداری در اعمال اداری». آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۱۲، ۸۵-۱۱۴.

هال، استیوارت و دیگران. (۱۳۸۱). دولت، فساد و فرصت‌های اجتماعی، نظریه‌هایی در اقتصاد سیاسی توسعه، استیوارت هال و دیگران؛ مترجم حسین راغفر، تهران: نقش و نگار.

Davies, Pamela A. (۲۰۰۳). Is Economic Crime a Man's Game? Feminist Theory (SAGE publications), Vol. ۴, No. ۳

Duff, R.A. (۲۰۲۱). Perversion and Subversion of criminal law, <http://law.huji.ac.il/lupload/۰۴DuffChap۰۴.pdf>,

Shiner, Roger A. (۲۰۰۶). What is a crime? A theory of the legislative response, University of British Columbia Okanagan, April, ۲۰۰۶,

Tadros, V. (۲۰۰۹). The Architecture of Criminalization, Criminal Justice Ethics, vol. ۲۸, May ۲۰۰۹,

<https://www.transparency.org/en/countries/iran>: ۱۲/۰۳/۲۰۲۱

<https://www.vajehyab.com/dekhoda>: ۱۲/۰۳/۲۰۲۱

<https://www.hamshahrionline.ir/news/۶۱۶۹۸۳>: ۱۲/۰۳/۲۰۲۱